

VU Research Portal

Raadsman bij politieverhoor vraagt om maatwerk

Stevens, L.; Verhoeven, W.J.

published in

Nederlands Juristenblad
2010

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Stevens, L., & Verhoeven, W. J. (2010). Raadsman bij politieverhoor vraagt om maatwerk. *Nederlands Juristenblad*, 85(42), 2686-2691.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Raadsman bij het politieverhoor vraagt om maatwerk

Lonneke Stevens en Willem-Jan Verhoeven¹

HET ONDERZOEK 'RAADSMAN BIJ POLITIEVERHOOR' LAAT ZIEN DAT AAN HET VERHOOR VOORAFGAAND ADVIES VAN DE RAADSMAN ERAAN BIJDRAAGT DAT VERDACHTEN MEER GEBRUIKMAKEN VAN HUN ZWIJGRECHT. EN DAT ZWIJGENDE VERDACHTEN MEER WORDEN GEÏNTIMIDEERD TIJDENS VERHOOR. CONSULTATIERECHT VOORAFGAAND AAN VERHOOR MOET LOGISCHERWIJS DUS WORDEN GEVOLGD DOOR AANWEZIGHEIDSRICHT TIJDENS HET VERHOOR.

1. Inleiding

Op 11 november jl. is na twee jaar onderzoek het rapport *Raadsman bij politieverhoor* verschenen. In het rapport wordt verslag gedaan van de bevindingen van het gelijknamige experiment dat in 2008 werd opgestart en waarin de raadsman werd toegelaten tot de eerste politieverhoren van de verdachte na diens aanhouding. Het rapport omvat een beschrijving van de gang van zaken tijdens de 168 bijgewoonde verhoren zowel met als zonder advocaat,² en beantwoordt de vraag in hoeverre de aanwezigheid, maar ook het voorafgaand advies van de advocaat gevolgen heeft voor de opstelling van de verhoorders en de proceshouding van de verdachte. In deze bijdrage plaatsen wij de resultaten van het onderzoek tegen de achtergrond van de discussie die al decennia wordt gevoerd over de aanwezigheid van de raadsman bij het politieverhoor, en tegen de achtergrond van het post-*Salduz*-consultatierecht. Wij stellen ons de vraag in hoeverre de in de discussie aangevoerde argumenten pro en contra empirisch onderbouwd kunnen worden, wat dat betekent voor de kracht van die argumenten en voor de mate waarin de bijstand van de raadsman zou moeten worden ingevoerd.

De opbouw van dit stuk is als volgt. Paragraaf 2 gaat in op de in het debat aangevoerde argumenten vóór en tegen bijstand van de raadsman voorafgaand en tijdens het politieverhoor. De veronderstellingen die aan die argumenten ten grondslag liggen, worden expliciet gemaakt en aan de hand daarvan wordt ingegaan op de empirische onderbouwing van de argumenten. Een belangrijke conclusie op basis van het empirisch materiaal is dat het consultatierecht voorafgaand aan het verhoor, en de aanwezigheid van de raadsman tijdens het verhoor, zich niet laten

scheiden maar moeten worden gecombineerd. In paragraaf 3 besteden wij aandacht aan de aanleiding van het experiment, namelijk het afleggen van een valse bekentenis door een verdachte, en de gedachte dat de raadsman dit zou kunnen voorkomen. Wij menen dat onvoldoende inzicht bestaat in de mechanismen inzake het afleggen van valse bekentenissen. Paragraaf 4 sluit af met een conclusie en enkele aanbevelingen voor hoe de bijstand van de raadsman meer maatwerkgericht zou kunnen worden benaderd.

2. De empirische houdbaarheid van de argumenten: iedereen heeft een beetje gelijk

2.1 Veronderstellingen en waarheidsclaims

De Nederlandse verdachte heeft niet het recht zich tijdens de eerste politieverhoren te laten bijstaan door zijn raadsman. Dat de discussie over de wenselijkheid van die bijstand – die zich hoofdzakelijk beperkt tot de vraag naar de aanwezigheid en niet expliciet betrekking heeft op aan het verhoor voorafgaande consultatie – niettemin al sinds lange tijd wordt gevoerd, is genoeglijk bekend. Bij iedere opleving van het debat worden zowel voor als tegen die aanwezigheid verschillende argumenten aangevoerd.³ Deze zijn te herleiden tot de volgende kernpunten. Enerzijds menen de tegenstanders dat de raadsman niet tot verhoor moet worden toegelaten omdat dit de waarheidsvinding hindert. De raadsman vertegenwoordigt immers het belang van de verdachte, en dat belang kan inhouden dat de waarheid niet aan het licht komt. Anderzijds menen de voorstanders dat de strafprocessuele positie van de verdachte – de verdachte hoeft niet aan zijn eigen veroor-

De argumenten van voor- en tegenstanders zijn juridische argumenten omdat zij strafprocessuele belangen naar voren brengen, maar zijn eveneens waarheidsclaims over de feitelijke gang van zaken van de verhoren

deling mee te werken, mag verklaren wat hij wil, en hoeft ook niet op vragen te antwoorden – tekort wordt gedaan indien de raadsman die positie niet tijdens het politieverhoor kan bewaken. Alleen de raadsman kan immers de consequenties van een bepaalde proceshouding overzien, en waarborgen dat de politie die houding voldoende respecteert. Een argument vóór aanwezigheid dat niet vaak naar voren is gebracht, maar wel de reden vormde voor het opzetten van het experiment, is tenslotte de gedachte dat de raadsman invloed heeft op de door de politie gehanteerde verhoortechnieken en aldus op de betrouwbaarheid van de verdachtenverklaring.

De argumenten van voor- en tegenstanders zijn juridische argumenten omdat zij strafprocessuele belangen naar voren brengen en vanuit een normatief kader een zeker gewicht aan die belangen toekennen. De argumenten zijn echter eveneens waarheidsclaims over de feitelijke gang van zaken van de verhoren, zowel die mét als die zonder raadsman. Maar hoewel de argumenten gebaseerd zullen zijn op de eigen en veelal gedegen praktijkkennis van de voor- en tegenstanders (grofweg zijn dat: de politie tegenover de advocatuur),⁴ in wezen zijn het 'slechts' veronderstellingen over het gedrag van verhoorders, advocaten en verdachten in hun onderlinge samenhang, in verschillende verhoorsituaties. Verondersteld wordt immers dat de raadsman invloed heeft op het verklaringsgedrag van de verdachte, namelijk dat de verdachte minder zal verklaren (bekennen). Eveneens wordt verondersteld, ditmaal door de voorstanders van de bijstand, dat de raadsman invloed heeft op het verhoorgedrag van de politie, namelijk dat de politie minder druk zal zetten op de (zwijgende) verdachte

om hem een (bekenkende) verklaring te ontlokken. Kortom, de aanwezigheid van de raadsman zou leiden tot meer zwijgen en minder druk. In de onderstaande paragrafen beogen wij genoemde veronderstellingen met empirische gegevens te onderbouwen en op die manier het debat aan te scherpen.⁵

2.2 Invloed van consultatie en aanwezigheid op de verdachte en de informatieopbrengst van het verhoor

Het politieverhoor is bedoeld om informatie te verzamelen. En ook al heeft de verdachte een zwijgrecht, het is eigenlijk niet de bedoeling dat hij daar gebruik van maakt. Zo kan de aan de praktijk van het Nederlandse politieverhoor ten grondslag liggende gedachte althans worden omschreven.⁶ Uit gegevens over verklaringsgedrag van verdachten blijkt ook dat verdachten aanzienlijk vaker (gedeeltelijk) bekennen, dan dat zij ontkennen dan wel niet verklaren – grof gezegd gaat het om zo'n 80% dat (gedeeltelijk) bekenkend verklaart.⁷ Het politieverhoor is in het merendeel van de zaken derhalve inderdaad waardevol als bron van informatie over het strafbare feit.

Binnen het experiment zijn wat de waarde van het verhoor betreft twee resultaten van belang. Allereerst blijkt het zo te zijn dat de aan het verhoor voorafgaande consultatie tussen raadsman en verdachte invloed heeft op de bereidheid van de verdachte om te verklaren over persoonlijke en algemene zaken.⁸ Dergelijke informatie lost doorgaans weliswaar geen zaken op, maar de politie kan bepaalde uitspraken van de verdachte in gesprekken over ogenschijnlijke koetjes en kalfjes later wel gebruiken in het meer zaaksgerichte verhoor.⁹ Voorts blijkt dat de

Auteurs

1. Mr. L. Stevens is universitair docent straf(proces)recht aan de Vrije Universiteit Amsterdam, mr. W.-J. Verhoeven is universitair docent criminologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam; zij zijn de auteurs van het WODC-onderzoeksrapport *Raadsman bij politie-verhoor dat de achtergrond vormt voor deze bijdrage*.

Noten

2. Bijgewoond zijn in beginsel die verhoren in de politieregio's Amsterdam en Rotterdam die binnen de kaders van het experiment vielen en waarbij een advocaat aanwezig was, alsmede verhoren binnen het experiment waarbij uiteindelijk geen advocaat aanwezig was, en verho-

ren in Den Haag en Brabant Midden-West waarbij geen advocaat aanwezig was. Over de precieze gang van zaken rondom selectie en de factoren die daar invloed op hadden, zie Stevens & Verhoeven, *Raadsman bij politieverhoor. Invloed van voorafgaande consultatie en aanwezigheid van raadslieden, op de organisatie en wijze van verhoren en de proceshouding van de verdachte*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2010, p. 36-38.

3. Zie voor een overzicht Fijnaut, *De toelating van raadslieden tot het politieke verdachtenverhoor*, Arnhem: Gouda Quint 1987, Fijnaut, 'De toelating van de raadsman tot het politieke verdachtenverhoor. Een status questionis op de drempel van de eenentwintigste eeuw', in: Groenhuijsen & Knigge (red.), *Het voor-*

onderzoek in strafzaken. Tweede interim-rapport onderzoeksproject Strafvordering, Deventer: Gouda Quint 2001, p. 671-755 en Spronken, *Verdediging*, Deventer: Gouda Quint 2001, p. 107-120.

4. Voor- en tegenstanders van het recht op aanwezigheid zijn er ook los van de beroepsgroepen politie en advocatuur. Omdat echter in het experiment ook steeds sprake is van die twee groepen, stellen wij in deze bijdrage de voorstanders gelijk met de advocatuur, en de tegenstanders met de politie.

5. Vgl. over het belang van empirische onderbouwing van waarheidsclaims in het recht ook Wolters, 'Empirische gegevens in de rechtswetenschap', *NJB* 2010/1694, afl. 32, p. 2083-2087.

6. Vgl. ook Reijntjes, 'De mythe van de

in vrijheid afgelegde verklaring', *DD* 2008/64, p. 900-928.

7. Jacobs, 'Bekennen en ontkennen van verdachten. Een onderzoek naar de proceshouding van verdachten naar aanleiding van het wetsvoorstel strekkende tot vereenvoudigde bewijsmotivering bij bekennende verdachten', *WODC-cahier* 2. Den Haag: WODC 2004, p. 3.

8. Zie Stevens & Verhoeven, *Raadsman bij politieverhoor. Invloed van voorafgaande consultatie en aanwezigheid van raadslieden op de organisatie en wijze van verhoren en de proceshouding van de verdachte*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2010, p. 120.

9. Van Amelsvoort e.a., *Handleiding verhoor*, Amsterdam: Stapel & De Koning Reed Business 2010, p. 318.

kans dat de verdachte gebruikmaakt van zijn zwijgrecht, groter is in het geval de raadsman bijstand heeft verleend. Die bijstand bestaat dan uit advies voorafgaand aan het verhoor en/of aanwezigheid tijdens het verhoor. De invloed van het voorafgaand advies op het gebruik van het zwijgrecht lijkt daarbij groter te zijn dan de invloed van de aanwezigheid van de raadsman.¹⁰ De informatie die uit de interviews naar voren komt, bevestigt de twee voorgaande resultaten wat betreft de invloed van het advies. Aangezien advocaten doorgaans bij de voorgeleiding voor de rechter-commissaris pas beschikken over een dossier, wordt ten aanzien van het eerste politieverhoor geadviseerd te zwijgen. Dat gebeurt voor de zekerheid; op basis van meer informatie kan het advies later altijd nog veranderd worden.¹¹ In het geval dat advocaten aan de verdachte adviseren om te zwijgen, zeggen ze er ook bij dat dat inhoudt dat hun cliënt ook op niet-zaakgerelateerde vragen niet moet antwoorden. Onschuldige vragen kunnen immers eveneens voor de politie relevante informatie opleveren.¹²

De waarde van het politieverhoor als bron van informatie lijkt aldus te verminderen als gevolg van de bijstand van de raadsman rondom dat verhoor. In die zin hebben de tegenstanders in het debat gelijk gekregen en wordt hun argument tegen consultatie en aanwezigheid ook sterker. Bij dat gelijk moet echter wel een kanttekening worden geplaatst. Binnen het experiment vielen slechts zware zaken: moord- en doodslag. Uit de gegevens blijkt dat de verhoren in het algemeen relatief weinig informatie opleverden. In zowel de verhoren mét als de verhoren zonder raadsman waren verdachten weinig praatgraag. Er wordt vaker niet dan wel verklaard over het delict – slechts in 32% van de verhoren in Amsterdam en Rotterdam samen wordt verklaard over het delict – en bekend wordt er helemaal weinig. Het percentage bekende verdachten in Amsterdam en Rotterdam in het totaal aantal verhoren is bijzonder klein: 13%.¹³ Dat betekent dat de informatie die het politieverhoor oplevert in moord- en doodslagzaken in deze regio's relatief beperkt is. Deze resultaten liggen in dezelfde lijn als andere bekende gegevens over verklingsgedrag van verdachten bij de zwaardere misdrijven. Zo ligt bijvoorbeeld het percentage bekentenissen bij seksuele delicten en gewelddelicten lager dan bij geweldloze vermogensdelicten.¹⁴ In dit licht zou aangenomen kunnen worden dat het verlies aan informatie als gevolg van het optreden van een raadsman, in de categorie ernstige misdrijven relatief beperkt blijft.¹⁵ Daar komt bij dat na *Salduz* het recht op consultatie inmiddels op brede schaal is ingevoerd¹⁶ – en van de consultatie, zo bleek hiervoor, ging de meeste invloed uit. In hoeverre die consultatie een informatieverlies oplevert voor verhoren in de minder zware

Het verlies aan informatie als gevolg van het optreden van een raadsman blijft in de categorie ernstige misdrijven relatief beperkt

zaken zou dan nog verder moeten worden onderzocht. Maar voor de zwaardere misdrijven als moord- en doodslag moet toch de vraag worden gesteld of, gegeven het consultatierecht, de aanwezigheid van de raadsman nog steeds kan worden tegengehouden met een beroep op het belang van de waarheidsvinding.

2.3 Invloed van aanwezigheid van de raadsman op de verhoorders

Beïnvloedt de raadsman de verhoorders en wat betekent dat voor het verhoor? Voor het beantwoorden van die vraag is het allereerst van belang dat wordt vastgesteld welke verhoortechnieken de politie zoal hanteert. Opvallend is dat door de politie binnen het experiment helemaal niet zoveel verhoortechnieken worden gebruikt.¹⁷ Dubieuze technieken als 'beloftes doen' en 'morele rechtvaardigingen aandragen', komen zelden voor. De meest gebruikte tactiek is nog 'vertrouwen opbouwen'. Deze verhoortechniek is ook een belangrijk onderdeel van wat Nederlandse verhoorders wordt geleerd blijkens de Handleiding verhoor.¹⁸ Uiteindelijk zijn de verschillende technieken terug te brengen naar vier manieren waarop de politie druk uitoefent op de verdachte. Het gaat om confronteren, manipuleren, intimideren, en sympathiseren.¹⁹ Deze laatste vorm is een zachte vorm van pressie of eerder nog wellicht een tactiek die beoogt druk weg te nemen en een sfeer te creëren waarin de verdachte makkelijk praat. Op deze tactiek blijkt de raadsman geen invloed te hebben, evenals hij dat niet heeft op confronteren en manipuleren. Anders ligt het voor de tactiek van het intimideren. Intimideren omvat een scala aan technieken die erop gericht zijn de verdachte zich ongemakkelijk te laten voelen door gevoelens van schuld, onrust of wantrouwen. Voorbeelden zijn het inspelen op het geweten van de verdachte en het benadrukken van de negatieve consequenties van het zwijgen van de verdachte. De verhoorders trachten hiermee op het niveau van het gevoel of de gevolgen van het zwijgen de ernst van de situatie te benadrukken.²⁰ Uit het onderzoek komt naar voren dat de politie minder intimideert in het geval dat de raadsman bij het verhoor aanwezig is.²¹

Bovenstaand resultaat bevestigt deels de veronderstelling dat de aanwezigheid van de raadsman leidt tot minder druk. Het argument dat de procespositie van de

Voor zware zaken kunnen consultatierecht en aanwezigheidsrecht niet los van elkaar worden gezien

verdachte beter tot zijn recht komt als de raadsman het verhoor bewaakt, wint hiermee aan kracht. Dat argument krijgt echter nog een extra lading als het wordt gezien in het licht van twee andere resultaten van het experiment, en in het licht van de post-Salduz-situatie. In de eerste plaats bleek hiervoor al dat het voorafgaande advies van de raadsman een positieve invloed heeft op het zwijgen van de verdachte. Andere gegevens uit het onderzoek laten voorts zien dat verhoorders geneigd zijn meer te intimideren als zij te maken hebben met een zwijgende verdachte.²² Worden deze resultaten bij elkaar genomen, dan betekent dat dus dat de kans dat de politie gebruikmaakt van intimiderende verhoortechnieken wordt vergroot in het geval er sprake is geweest van aan het verhoor voorafgaande consultatie. Zoals gezegd kan echter de aanwezigheid van de raadsman tijdens het verhoor het gebruik van dergelijke technieken weer verminderen. Dit alles bij elkaar opgeteld, leidt dit tot de conclusie dat in het geval de raadsman advies geeft aan de verdachte voorafgaand aan het verhoor, hij tevens aanwezig zou moeten zijn tijdens het verhoor om de druk die wordt ingezet om de zwijgende verdachte aan het praten te krijgen te bewaken. Dit betekent kortom dat voor zware zaken als moord en doodslag,²³ consultatierecht en aanwezigheidsrecht niet los van elkaar kunnen worden gezien. Nu het consultatierecht reeds is ingevoerd, zou dat betekenen dat het aanwezigheidsrecht voor die gevallen niet achter kan blijven.²⁴

3. Aandacht voor betrouwbaarheid

Hoewel dit argument vrijwel niet wordt aangevoerd binnen het debat, komt het experiment zoals gezegd voort uit de gedachte dat de raadsman zou kunnen bijdragen aan het voorkomen van valse bekentenissen, en daarmee

Noten

10. Stevens & Verhoeven 2010, p. 128-129. Bij de verhoren in het experiment was in beginsel sprake van zowel consultatie als aanwezigheid. In de praktijk was dit echter niet altijd het geval. Soms was er alleen consultatie, soms alleen aanwezigheid en soms geen van beide. De verhoren kunnen dus in vier categorieën van verleende bijstand onderverdeeld worden: geen bijstand door raadsman, alleen aanwezigheid, alleen consultatie en beide. In 14% van de verhoren waar geen bijstand verleend wordt, maakt de verdachte gebruik van zijn zwijgrecht, bij alleen aanwezigheid betreft dat 8% van de verhoren, bij alleen consultatie 48%

en in het geval sprake was van zowel consultatie als aanwezigheid 41%.

11. Stevens & Verhoeven 2010, p. 114.

12. Stevens & Verhoeven 2010, p. 119.

13. Stevens & Verhoeven 2010, p. 119-127.

14. Zie Jacobs 2004, p. 4.

15. Waarbij uiteraard niet uit het oog mag worden verloren dat er vele andere factoren kunnen zijn die bepalen waarom een verdachte al dan niet bekend, zoals de sterkte of zwakte van het belastende bewijs.

16. EHRM (Grand Chamber) 27 november 2008, appl.nr. 36391/02, NJ 2009/214 (Salduz/Turkije) en HR 30 juni 2009, NJ 2009/349 m.nt. Schalken.

17. Daarbij is het niet ondenkbaar dat de verhoorders zich aan het onderzoek aangepast hebben en terughoudend geweest zijn in het gebruik van verhoortechnieken waarmee druk uitgeoefend wordt.

18. In de Handleiding heet dit 'opbouwen van een werkelijkheid'. Zie Van Amelsvoort 2010, p. 316.

19. Daarbij moet wel de kanttekening worden gemaakt dat vooral de eerste verhoren zijn bijgewoond en dat uit aanvullende analyses blijkt dat de verhoren een opbouw vertonen wat betreft het opbouwen van druk. De tweede en derde verhoren vertonen een hoger gemiddelde van de zwaardere vormen van pressie. Stevens & Verhoeven 2010, p. 92-93.

20. Stevens & Verhoeven 2010, p. 90-91.

21. Stevens & Verhoeven 2010, p. 97.

22. Stevens & Verhoeven 2010, p. 99-100.

23. Waarbij overigens nog de vraag kan worden gesteld in hoeverre de regio's Amsterdam en Rotterdam representatief zijn voor de overige regio's in Nederland.

24. Daarbij moet worden opgemerkt dat geen onderzoek is gedaan naar de combinatie van audiovisuele registratie en consultatie. Een hypothese zou kunnen zijn dat ook die combinatie invloed kan hebben op de wijzen van verhoor.

De wellicht wat magere maar niettemin relevante constatering hier moet dan ook zijn dat op dit gebied nog een hoop onderzoek dient te worden gedaan

onterechte veroordelingen zoals in de Schiedammer Parkmoord.²⁵ Juist die centraal staande rol van de raadsman is onzes inziens echter niet goed doordacht.²⁶ Dat hangt samen met het antwoord op de vraag welke factoren beïnvloeden dat een verdachte een valse bekentenis aflegt. Een belangrijke factor die daar mee te maken heeft, is pressie. Om die reden is het van belang dat geconstateerd is dat de aanwezigheid van de raadsman leidt tot minder druk, en om die reden kon de advocaat op grond van het protocol van het experiment ingrijpen wanneer er sprake was van ongeoorloofde druk. Maar ongeoorloofde druk zoals die in de rechtspraak is erkend, is niet per se hetzelfde als druk die leidt tot een onbetrouwbare verklaring.²⁷ Ongeoorloofde druk wordt door de politie ook vaak nog geassocieerd met schreeuwen, fysiek geweld en de Zaanse verhoormethode.²⁸ Druk die problematisch is in het licht van de betrouwbaarheid kan echter veel subtieler zijn. Dergelijke druk valt ook niet per se samen met onrechtmatig handelen van verhoorders. In de zaken tegen Cees Borsboom en Ina Post was geen sprake van ongeoorloofde pressie, maar wel wordt inmiddels aangenomen dat zij hebben bekend onder invloed van zware psychische druk.²⁹ Deze zaken geven aan dat het bestaan van druk wordt beïnvloed door diverse factoren. Zo spelen onder andere de psychische gesteldheid van de verdachte een rol, zijn cognitieve vermogens, en de uren slaap die hij heeft gehad. Naast de aanwezigheid van druk vormt het voeden van de verdachte met daderkennis bovendien een niet onbelangrijk risico. Komen bepaalde factoren in een bepaalde situatie samen, dan neemt de kans dat een verdachte een valse bekentenis aflegt toe.³⁰

Het voorgaande betekent dat, vanuit de gedachte van de betrouwbaarheid van de verdachtenverklaring, de aanwezigheid van de advocaat en zijn interventiemogelijkheid binnen het experiment enerzijds mogelijk te ruim is geweest, en anderzijds mogelijk te beperkt. Te beperkt omdat de bewegingsruimte op grond van het protocol geen rekening houdt met druk die niet ongeoorloofd is maar wel kan leiden tot een onbetrouwbare verklaring. De raadsman zou kortom ook moeten kunnen ingrijpen wanneer er geen sprake is van ongeoorloofde pressie maar wel van een gevaar voor onbetrouwbaarheid. Het is lastig om een concrete voorstelling van een dergelijk ingrijpen te maken, vooral ook omdat de druk die leidt tot onbetrouwbare verklaringen niet louter van doen heeft met iets concreets als het handelen van de politie maar eerder wordt veroorzaakt door een combinatie van minder tastbare omstandigheden. Een voorbeeld van een omstandigheid waarop de advocaat invloed zou kunnen hebben, kan worden gevonden in de gedachte dat de politie de verdachte geen daderkennis in de mond mag leggen. Controle van de raadsman daarop houdt dan wel in dat hij tijdens de eerste verhoren reeds kennis moet hebben genomen van de beschikbare belastende informatie.

De inzet van de raadsman is voorts mogelijk juist weer te ruim geweest. Het beantwoorden van de vraag naar de betrouwbaarheidsrisico's bepaalt in wezen ook het antwoord op de vraag bij welke verhoren de raadsman aanwezig moet zijn. Als er voor de Nederlandse verhoorsituatie meer zicht zou bestaan onder welke condities het risico op een valse bekentenis onaanvaardbaar wordt, zou veel concreter kunnen worden bepaald of de advocaat tot alle verhoren moet worden toegelaten, dan wel dat met bepaalde verhoren kan worden volstaan.³¹ Dat zal door de politie als wenselijk worden ervaren nu het verhoor minder informatie zou kunnen gaan opleveren dan voorheen, en het mogelijk maken van de aanwezigheid bovendien behoorlijk wat logistieke problemen oplevert. Tegelijkertijd is het ook maar de vraag of advocaten in hun agenda de ruimte zullen blijven vinden om, ook bij minder relevante en spannende verhoren, urenlang aanwezig te zijn.³² Het inzicht dat de advocaat aanwezig moet zijn in die gevallen dat hij een verschil zou kunnen maken, is tot op zekere hoogte al terug te vinden in het feit dat bijstand tijdens het verhoor bij jeugdigen reeds is verplicht (zij het niet per se door een advocaat),³³ en dat er bijvoorbeeld ook aandacht is voor de zogenaamde 'kwetsbare verdachte'.³⁴ Maar veel is nog onbekend over hoe verschillende omstandigheden de grootte van het risico bepalen. Dat is ook niet bepaald makkelijk vast te stellen. De wellicht wat magere maar niettemin relevante constatering hier moet dan ook zijn dat op dit gebied nog een hoop onderzoek dient te worden gedaan.

4. Conclusie

Het experiment laat zien dat de aanwezigheid, en het aan het verhoor voorafgaande advies van de raadsman eraan bijdragen dat de verdachte meer gebruikmaakt van zijn zwijgrecht. Dit betekent in beginsel dat het verhoor verliest aan informatieve waarde. Uitgaande van de waarde die binnen de strafrechtelijke procedure nog steeds aan dat verhoor wordt gehecht, zou daarin een argument gelegen kunnen zijn om de raadsman geen bijstand te laten verlenen. Dat argument kan echter worden gerelativeerd. Binnen het experiment bleek de in het verhoor verkregen informatie hoe dan ook beperkt. Meer in het algemeen lijkt het zo te zijn dat de verklaringsbereidheid van verdachten in ernstige zaken beperkter is dan in de minder zware zaken. De 'schade' van de bijstand van de raadsman is in dat opzicht relatief. Daar komt bij dat het consultatierecht reeds is ingevoerd op brede schaal. De invloed van het consultatierecht op het zwijgen in andere dan de zware zaken uit het experiment, evenals het verlies aan informatie in die zaken, zou nog moeten worden onderzocht. Maar in het licht van het voorgaande lijkt het invoeren van een aanwezigheidsrecht in moord- en doodslagzaken en wellicht breder, in 'zware zaken' een logische stap. De raadsman kan in dergelijke zaken ook

invloed uitoefenen op de mate van druk die door de politie wordt gezet. Uit het experiment komt naar voren dat de aanwezigheid van de raadsman het gebruik van harde verhoortechnieken negatief beïnvloedt. Die invloed wordt des te meer van belang als het resultaat wordt gecombineerd met een ander resultaat. Het is namelijk eveneens gebleken dat een zwijgende verdachte ervoor zorgt dat de politie meer neigt naar het gebruik van harde verhoortechnieken. De mogelijkheid bestaat dat verdachten door het reeds ingevoerde consultatierecht – de vorm van bijstand die ook het meeste invloed bleek te hebben op dat zwijgen – meer gebruik zullen maken van hun zwijgrecht. Dit betekent dat in het geval de raadsman voorafgaand aan het verhoor advies geeft, hij ook tijdens het verhoor aanwezig moet zijn om de politie ervan te weerhouden harde pressie te gebruiken. Over in welke gevallen de advocaat aanwezig zou moeten zijn, en wat in die gevallen zijn taak moet zijn, dient echter nader te worden

gediscussieerd. De reden waarom de advocaat binnen het experiment tot het verhoor is toegelaten ligt immers in het voorkomen van valse bekentenissen. Het risico op een valse bekentenis is niet in alle verhoren even groot aanwezig. Er zou beter nagedacht moeten worden over, en nader onderzoek moeten worden gedaan naar de vraag onder welke condities het gevaar op valse bekentenissen zodanig is dat een raadsman tot het verhoor moet worden toegelaten. Daarbij kan ook de betekenis van audiovisuele registratie nog worden betrokken, en kan bovendien worden gekeken naar de invloed die de aanwezigheid van de raadsman heeft op de inzet van andere opsporingsmethoden. Wordt vervolgens de raadsman toegelaten met het doel de betrouwbaarheid van de verdachtenverklaring te bewaken, dan moet ook de rol die hij had op basis van het protocol van het experiment nader worden doordacht. Betrouwbaarheid hangt immers niet alleen af van de vraag of er sprake is van ongeoorloofde pressie. •

Noten

- 25.** Brief van 1 mei 2007 inzake de voortgang van het programma Versterking Opsporing en Vervolg, *Kamerstukken II* 2006/07, 30 800 VI, nr. 86, p. 4.
- 26.** Problematisch is die rol ook gelet op de partijdige positie van de raadsman in het strafproces, en het gegeven dat vanuit die positie zijn belangrijkste rol zal zijn de verdachte te ondersteunen bij zijn recht zichzelf niet te belasten. Zie ook het EHRM in Salduz over de ratio van de bijstand van de raadsman.
- 27.** Zie Duker & Stevens, 'Het politieke verdachtenverhoor: meer aandacht voor

- methoden gewenst', in: Borgers, Duker & Stevens (red.), *Politie in beeld*, Liber amicorum Jan Naeyé, Nijmegen: Wolf Legal Publishers z.j., p. 77-103 en Dubelaar, 'Betrouwbaarheid versus rechtmatigheid in strafzaken', *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, p. 93-105.
- 28.** Uit de binnen het experiment gehouden interviews komt naar voren dat verhoorders ongeoorloofde pressie op die wijze benaderen.
- 29.** Ina Post werd uiteindelijk na herziening vrijgesproken door het Hof 's-Hertogenbosch omdat haar bekentenis onbetrouwbaar werd geacht. Zie Hof

's-Hertogenbosch 6 oktober 2010, *LJN* BN9444.

- 30.** In het buitenland is hier veel onderzoek naar gedaan en er is dan ook veel literatuur beschikbaar. Een recente (overzichts)studie is te vinden in een aan het onderwerp gewijde aflevering van *Law and Human Behaviour* 2010, 34.
- 31.** Hetzelfde geldt in wezen voor de mogelijkheid tot ingrijpen. Zo is niet elke onrechtmatige verhoormethode een methode die kan leiden tot valse bekentenissen. Van de advocaat kan echter niet worden verlangd niet in te grijpen als er sprake is van ongeoorloofde pressie.

- 32.** Stevens & Verhoeven 2010, hfdst. 3.
- 33.** Zie de uitspraak van HR 30 juni 2009, *NJ* 2009/349 m.nt. Schalken.
- 34.** Zie bijv. de Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten, *Stcr.* 2010, 118885, de brief van de minister van 15 december 2009, *Kamerstukken* 32 123 VI, 77, alsmede bijv. Rb. Arnhem 27 augustus 2010, *LJN* BN5151 en EHRM 30 juni 2009, appl.nr. 20310/02 (*Plonka/Polen*).